

ВПЛИВ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ НА РІВЕНЬ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Аналізуються основні аспекти впливу іноземних інвестицій на рівень капіталізації банківської системи. Досліджуються особливості процесу банківського злиття і поглинання. Встановлюються ключові принципи державної політики підтримки конкурентоспроможності банківського сектору.

Визначення проблеми. Банківський капітал є складовою частиною ресурсів банку, якою вільно управляють і використовують в операційній діяльності менеджери банку. Зростання частини банківського капіталу в структурі ресурсів банку сигналізує бажання його акціонерів ефективно співпрацювати з кредиторами.

Поняття обсягу капіталізації банків слід відрізняти від поняття величини статутного капіталу, а також ліцензійних вимог до розміру регулятивного капіталу. У цьому зв'язку необхідно чітко розуміти, що проблема капіталізації банківської системи зароджується в умовах, коли темпи зростання капіталу істотно відстають від темпів збільшення активів [2]. При збереженні цієї тенденції виникає проблема виконання банками нормативу адекватності капіталу, а відповідно, і загроза порушення стійкості банківської системи.

Різке зниження показника адекватності регулятивного капіталу внаслідок поточної фінансової кризи призвело до того, що недостатній рівень капіталізації почав обмежувати обсяги кредитування. А оскільки близько 70% доходів комерційних банків припадає саме на позичкову діяльність, то зменшення її масштабів за таких обставин стало прямою загрозою стабільності усієї банківської системи.

Розрахунки з використанням методів екстраполяції тенденції (тренду) показують, що при збереженні нинішніх темпів зростання активів та капіталу протягом 2010р. банківська система України матиме недостатній обсяг капіталу – не виконуватиметься норматив Н2 адекватності регулятивного капіталу, а відповідно, зменшаться банківські інвестиції в економіку та соціальну сферу.

Питання капіталізації залежить, передусім, від самих банків, їхнього менеджменту та власників. Лише побудова ринкової моделі адекватного збільшення капіталу банків може стати дійовим механізмом вирішення цієї проблеми. Застосування адміністративних та примусових заходів не може в принципі зняти проблему капіталізації банківської системи.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблеми капіталізації банківської системи та пошуку шляхів її підвищення розглянуто в працях ряду вітчизняних науковців – М. Алексеєнка, І. Вядрової, В. Гейця, О.Дзюблюка, О. Кіреєва, В. Матвієнка, В. Міщенко, А.Мороза, Ю. Потійка, Ю. Прозорова, В. Салтинського, Н. Слав'янської, О. Сугоняка та ін. Але недостатньо дослідженим залишається питання впливу іноземного капіталу на рівень капіталізації банківської системи України.

Мета статті. Метою статті є дослідження основних аспектів здійснення іноземних інвестицій в банківську систему України, їх впливу на рівень капіталізації банківської системи, а також визначення ролі державного регулювання в цих процесів.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні рівень капіталізації банківської системи України є недостатнім для забезпечення стабільного функціонування і розвитку банків, а також належного покриття ризиків банківської діяльності, що істотно обмежує можливості банків розширювати асортимент своїх продуктів і послуг для підприємств і населення, спричиняючи невиправдано високу вартість ведення банківського бізнесу. Нестійкий характер розвитку економіки, що пов'язаний із високим ризиком втрати банківських доходів, а також інфляція, котра, збільшуючи номінальну вартість активів і пасивів банку, водночас зменшує реальну вартість його капіталу, об'єктивно зумовлюють потребу реалізації заходів із збільшення рівня капіталізації. Крім того, відставання темпів зростання капіталів комерційних банків від їхніх активів поступово перетворюється на стійку тенденцію.

Особливого загострення дана проблема набула під впливом кризових тенденцій на українському фінансовому ринку, які були викликані світовою фінансовою кризою.

На сучасному етапі все частіше підвищення капіталізації здійснюється за участю коштів іноземних фінансових груп. Для цього використовують механізм IPO (Initial Public Offering) — первинне розміщення акцій банку на міжнародних фондових біржах. Як правило, банки виходять на ринок з пакетом, близьким до блокуючого. Причому, в процесі підготовки до IPO банки можуть вживати загальнооздоровчих заходів для виконання вимог міжнародних фондових бірж та збільшення привабливості акцій банку. Окремі економісти вважають, що вихід банків на первинний публічний ринок із власними акціями є неминучим, враховуючи посилення конкуренції в банківському секторі та активний пошук банками нових ефективних джерел нарощення власної капітальної бази.

В останні роки в Україні досить інтенсивно відбуваються процеси купівлі-продажу банків, тому питання оцінки вартості банків набуває особливої актуальності. Так, у жовтні 2005 р. Raiffeisen international Bank-Holding (Австрія) придбав 93,50 % акцій банку «Аваль» на суму 1,028 млрд.дол., у грудні BNP Paribas Італія придбав 51,0 % акцій УкрСиббанку на суму 0,35 млрд дол. У січні 2006 р. Ощадбанк Росії придбав 100 % акцій НРБ на суму 0,1 млрд дол. У цей самий період Зовнішторгбанк Росії придбав 98 % акцій банку «Мрія» на суму 0,07 млрд дол. У червні 2007 р. Unicredit (Італія) придбав 95,0 % акцій Укрсоцбанку на суму 2,211 млрд дол.; тоді ж Swedbank (Швеція) придбав 100,0 % акцій ТАС-Комерцбанку на суму 0,735 млрд дол. У вересні цього року Commerzbank (Німеччина) придбав 60,0 % + 1 акція Форумбанку на суму 0,6 млрд дол. У лютому 2008 р. відбувається купівля банком Intesa SanPaolo 100,0 % акцій Правекс-Банку на суму 0,75 млрд дол.

При цьому частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків за вказаний період зросла з 13,3 % до 27,6 %, або на 14,3 пункти. Тобто нині кожен п'ятий банк — з іноземним капіталом, кожен 11-й — зі 100-відсотковим іноземним капіталом (табл.1).

Основні шляхи створення міжбанківських об'єднань базуються як на добровільному об'єднанні самостійних банків (злиття), так і на прямому підпорядкуванні, централізованому управлінні й залежності (поглинання) [4].

Перший шлях з більшою вірогідністю буде використовуватися самостійними, фінансово стійкими банками, які прагнуть об'єднати свій бізнес, а другий є характерним для значно слабших кредитних установ, які неспроможні протистояти впливу фінансової кризи і погоджуються на поглинання. Для банку – потенційного об'єкту поглинання – ймовірні (негативні) наслідки такої угоди зводяться, в основному, до встановлення цінового діапазону, в якому може знаходитися узгоджена сторонами вартість банку, який поглинається. Для банку-покупця і банків-учасників угоди злиття діапазон можливих ризиків є значно ширшим. Виділяють дві групи негативних наслідків, пов'язаних:

1) по-перше, з досягненням функціонально-стратегічних цілей угоди (розширення ринку, диверсифікація діяльності тощо);

2) по-друге, при поглинанні – з придбанням, а при злитті – з переходом на основі правонаступництва до нової юридичної особи права на матеріальні і нематеріальні об'єкти власності банків, які беруть участь в угодах злиття і поглинань [6].

Таблиця 1. Частка банків з іноземним капіталом в структурі банківської системи України у 1992-2008рр.

Показники	Кількість банків за реєстром	Банки з іноземним капіталом			Сплачений статутний капітал (млн.грн.)
		кількість банків	Частка в загальній кількості, %	у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	
1992	133	-	-	-	0.5
1993	211	-	-	-	15
1994	228	12		1	88
1995	230	12		1	541
1996	229	14		2	1098
1997	227	22		6	1560
1998	214	28		9	2107
1999	203	30		8	2914
2000	195	31		7	3666
2001	189	21		6	4576
2002	192	20		7	6003
2003	179	19		7	8116
2004	181	19		7	11605
2005	186	23		9	16111
2006	193	35		13	26372
2007	198	32		17	43133
2008	I кв.	196	32	17	50296
	II кв.	196	32	18	55066
	III кв.	197	29	18	60611
	IV кв.	197	30	18	63295

До інших чинників, що негативно впливають на результати реорганізації банків відносять: непродуману стратегію реорганізації банків, відсутність у робочій групі менеджерів фахових знань і досвіду у цій сфері, розходження корпоративних

культур, несумісність інформаційних систем, недостатній обсяг інформації про об'єкт поглинання чи злиття.

Варто зауважити, що досягнення позитивного ефекту у процесі об'єднання можливе в результаті ретельного планування інтеграції всіх напрямів діяльності банків, оцінки витрат і організації системи управління ризиками, що супроводжують процеси реорганізації.

Доцільно виділити кілька основних мотивів укладання угод зі злиття й поглинання в банківській сфері [4]. Серед них прагнення підвищити якість й ефективність керування посідає не останнє місце. Зазвичай поглинаються менш ефективні й погано керовані банки й компанії. Причиною поглинання більш успішних банків і компаній можна назвати усунення потенційно сильного конкурента на ринку. Досить поширеним є податковий мотив. Компанія, що поглинає, може мати істотні податкові пільги. Ваговим аргументом для укладання таких угод є прагнення диверсифікувати великі фінансові потоки і знизити ризики фінансових втрат. У банківському бізнесі банки насамперед прагнуть розширення спектра послуг, що надаються банківською установою, і збільшення клієнтської бази. Наприклад, придбання промисловими банками фінансових установ, спрямованих на обслуговування приватних осіб. За ефективного розширення сфери діяльності й орієнтації на різні профільні сегменти стратегія диверсифікованості призведе до значного зменшення фінансових ризиків і збільшення прибутковості банку.

Можливість використання надлишкових ресурсів також є вагомим чинником при укладенні згаданих угод. Наприклад, регіональний банк, розташований у районі з більшими фінансовими ресурсами, але з обмеженими з тих або інших причин можливостями для їхнього розміщення, може бути цікавий як об'єкт поглинання для великого банку, що діє в національному масштабі. Фахівці вказують на такий мотив для злиття і поглинання, як різниця в ринковій ціні компанії й вартості її заміщення. Що стосується банківської практики, то здебільшого виявляється дешевше купити регіональний банк і перетворити його у філію, ніж відкривати філію «з нуля». Про що й свідчить практика угод зі злиття й поглинання в банківській сфері на території України.

Оцінку ефективності банківського злиття та поглинання здійснюють двома способами, використовуючи якісний і кількісний методи [7].

Застосування якісного методу передбачає здійснення якісної оцінки діяльності банку після злиття чи поглинання, в процесі якої досліджуються стратегії злиття та поглинання, співставляються отримані синергетичні ефекти після злиття із запланованими, виявляються головні управлінські помилки, що виникають під час реалізації стратегії, а також пропонуються методи усунення цих помилок. Разом з тим, якісний метод базується на суб'єктивних переконаннях та судженнях осіб, які проводять дану оцінку, тому в деяких випадках отримана якісна оцінка може не відповідати реальному стану банку. Іншим недоліком є відсутність певного алгоритму дій і тому вірогідним є те, що оцінка ефективності не завжди буде адекватною.

За допомогою кількісного методу здійснюється кількісна оцінка діяльності банку після злиття чи поглинання. Він передбачає використання математичних розрахунків та формул, що можуть підтвердити зміну ефективності банківської установи після реорганізації. Кількісний метод більш точний, тому що передбачає

проведення оцінки за певними математичними розрахунками і тому має алгоритм дій.

Недоліками цього методу є те, що за останні 10 років було виведено сотні способів оцінки ефективності банківської установи після злиття чи поглинання, які мають певні припущення і тому повинні використовуватися відповідно до конкретної ситуації, що породжує проблему невизначеності в застосуванні того чи іншого методу. Тим паче, що, використовуючи різні формули для розрахунків можна отримати різні дані, що не збігатимуться між собою. Також при використанні цього методу може виникнути ситуація, коли за різних методик оцінки будуть необхідні різні вхідні дані, які, можливо, не завжди є у наявності. Відтак, здійснити більш повну та реальну оцінку ефективності банківських злиттів та поглинань можливо за умови поєднання обидвох методів.

Варто враховувати і сучасні умови, за яких здійснюються злиття і поглинання банків. Зокрема, та швидкість, з якою проходить реорганізація банків, наприклад у США, не гарантує ретельної оцінки ефективності цих процесів. За таких обставин надто складно реалізувати успішну консолідацію. Тому, перш за все, необхідно сконцентрувати зусилля на отримання максимального обсягу інформації про об'єкт злиття чи приєднання.

Найбільшої ефективності в процесі злиття банків чи поглинання можна досягти за умови правильно обраного об'єкту угоди і вірно визначених її умов; процес інтеграції повинен відповідати задачам і потребам конкретної ситуації; кожен етап об'єднання повинен бути ретельно спланований та реалізований.

У процесі успішної консолідації банків у формі злиття чи поглинання досягається синергетичний ефект, коли вартість новоствореного банку перевищує суму вартостей банків-учасників об'єднання.

Досягнення кумулятивного позитивного ефекту стає можливим у разі збільшення частки кредитів у сукупних активах; зниження витрат за рахунок об'єднання інформаційно-технічної бази, систем обліку; диверсифікації кредитних ризиків; комбінування взаємодоповнюючих ресурсів; скорочення дублюючих банківських підрозділів; збільшення прибутку шляхом диверсифікації продуктів та універсалізації банківської діяльності; підвищення якості та ефективності управління; оптимізації організаційної структури та структури менеджменту; підвищення продуктивності праці та зміцнення позицій на ринку [7].

Разом з тим, консолідаційні процеси супроводжуються значними витратами, які можуть призвести й до втрати капіталу, тобто виникнення від'ємної синергії. Основною причиною цього є те, що, отримані, в результаті злиття компаній, доходи не покривають всіх витрат процесу об'єднання (наприклад, придбання акцій, викуп зобов'язань тощо). Як правило, покупець діє в умовах гострого дефіциту інформації, оцінюючи можливі синергетичні ефекти і ставлячи цілі, маючи недостатньо інформації про банк, що купується.

Негативно позначається і брак досвіду в проведенні подібних заходів. В окремих випадках очікуються занадто великі синергетичні ефекти, не враховується можливе зниження доходів у результаті об'єднання банківських установ, не передбачаються великі одноразові витрати, не зіставляються прогнози з реальними даними тощо.

Негативні наслідки угод про злиття чи поглинання зумовлені не лише фінансовими втратами, а й зниженням ефективності системи управління об'єднаної установи. До інших чинників, що негативно впливають на результати реорганізації

банків відносять: відсутність у робочій групі менеджерів фахових знань і досвіду у цій сфері, непродуману стратегію реорганізації банків, розходження корпоративних культур, несумісність інформаційних систем.

Варто зауважити, що переважна більшість негативних результатів укладених угод пов'язана з низькою якістю підготовки та проведення інтеграції. Тому до основних передумов забезпечення ефективності злиття чи поглинання банків належать:

- 1) ретельна обґрунтованість вибору об'єкта злиття чи поглинання;
- 2) ідентифікація можливостей досягнення синергетичного ефекту від об'єднання;
- 3) визначення напрямів створення майбутньої вартості інтегрованої компанії;
- 4) чітке формулювання основних принципів інтеграції [6].

Досягнення синергетичного ефекту у процесі об'єднання можливе в результаті здійснення планування інтеграції всіх напрямів діяльності банків, оцінки витрат і організації системи управління ризиками, що супроводжують процеси реорганізації. За такого комплексного підходу основними позитивними результатами, що досягаються при реалізації розглянутих форм реорганізації банків, є:

- 1) диверсифікація бізнесу;
- 2) збільшення темпів росту та рівня рентабельності завдяки зростанню обсягу операцій;
- 3) зниження ринкових ризиків;
- 4) захист своєї ніші на ринку банківських послуг та завоювання нових сегментів;
- 5) оптимізація системи управління та організаційної структури;
- 6) економія витрат на управління грошовими потоками, включаючи розподіл прибутку, проведення аудиту;
- 7) підвищення конкурентоспроможності, стійкості банку за рахунок якісних і кількісних змін у структурі капіталу.

Криза банківської ліквідності значною мірою похитнула рівень капіталізації банківської системи України. Якщо в до кризові часи в процесі торгів за кращі банки мультиплікатор вартості банку до його капіталу часто перевищував показник 3-4, то зараз в капітал більшості українських банків можна увійти за номінальною ціною. Це створює сприятливі умови для нової хвилі інвестицій європейських фінансових груп в український банківський сектор. Істотний вплив при цьому має той факт, що більше 60 українських комерційних банків виставлені на продаж.

Іноземний капітал в банківській системі України представлений 23 країнами. Найбільшу частку в загальній сумі іноземного капіталу становить капітал Австрії (20,3%), Кіпру (20,3%), Франції (12,5%), Росії (9,7%), Нідерландів (8,2%), Польщі (7,9%), Швеції (6,1%).

Прихід іноземного капіталу природно підвищує загальний рівень капіталізації вітчизняної банківської системи і конкуренцію між банками. Однак подальший вплив іноземного капіталу може істотно знизити керованість банківської системи України. Тому серед першочергових дій регуляторних органів країни, що забезпечать стабільність банківської системи доцільно виділити наступні:

- необхідно за допомогою нормативних актів Національного банку забезпечити недопущення надмірної концентрації іноземного банківського капіталу на жодному із сегментів ринку банківських послуг з метою обмеження

можливостей його подальшої монополізації, а відтак і відповідного диктату цін на банківські послуги для клієнтів;

- необхідно забезпечити належний рівень прозорості джерел зовнішнього інвестування коштів у банківську систему, підтверджений міжнародними рейтинговими агентствами із високою репутацією, з метою зниження вірогідності відтоку великих обсягів капіталу в разі посилення спекулятивних тенденцій його руху на міжнародних фінансових ринках;

- необхідно розробити систему заходів щодо стимулювання не просто припливу грошей у вітчизняну банківську систему, а привнесення іноземним капіталом новітніх технологій ведення банківського бізнесу, нових послуг і продуктів, програмного забезпечення, що на конкурентних засадах заохочувало б вітчизняні банки до підвищення рівня обслуговування власних клієнтів.

На думку вітчизняних науковців та практиків, за відсутності подібних обмежувальних заходів прихід іноземного капіталу у вітчизняну банківську систему матиме більшою мірою негативні наслідки та супроводжуватиметься підривом її стабільності й підвищенням вразливості до змін кон'юнктури світового фінансового ринку.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що, незважаючи на динамічний розвиток банківської системи, рівень її інвестиційної активності, рентабельності та капіталізації залишається низьким. До того ж рівень капіталізації постійно знижується, що загрожує стабільності банківської системи і не відповідає потребам економічного зростання. У цих умовах важливим завданням державного регулювання та управління банківською діяльністю є підвищення стійкості та надійності функціонування банківської системи шляхом забезпечення достатньої капіталізації.

Злиття і поглинання за участю іноземного капіталу можуть вирішити проблему недостатньої ліквідності у проблемних банків і забезпечити отримання певних вигод стабільним і фінансово стійким банкам за умови максимально відповідального підходу до планування даних угод і ретельного вироблення стратегії подальшої інтеграції. При цьому необхідно посилити контроль з боку державних регулюючих органів з метою недопущення надмірної концентрації іноземного банківського капіталу на жодному із сегментів ринку банківських послуг з метою обмеження можливостей його подальшої монополізації.

Стратегічними цілями реорганізації вітчизняних комерційних банків має стати підвищення надійності й стійкості окремого комерційного банку та банківської системи України, зростання капіталізації банків, забезпечення стабільного функціонування платіжної системи, захист інтересів кредиторів і вкладників, поліпшення фінансового стану комерційних банків, підвищення ефективності діяльності внаслідок концентрації капіталу та зростання довіри до банківських установ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-ІІІ.
2. *Лютій І., Юрчук О.* Конкурентоспроможність банків в умовах глобалізації та ліберелізації руху капіталу // Вісник НБУ. – 2006. – № 11. – С. 18-25.

3. *Матвієнко П.* Капіталізація як дійовий інструмент підвищення надійності банківської системи // *Фінанси України*. — 2007. — № 7. — С. 42-52.
4. *Коупленд Т., Коллер Т., Мурин Дж.* Стоимость компаний: оценка и управление: 3-е изд., перераб. и доп. / Пер. с англ. — М.: Олимп-Бизнес, 2007. — 576 с.
5. Оцінка впливу іноземного капіталу на функціонування банківської системи. // *Вісник Національного банку України*. — 2007. — № 1.— С. 24.
6. Оценка бизнеса: Учебник / Под ред. А. Г. Грязновой, М. А. Федотовой. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 2007.— 736 с.
7. *Васильченко З. М.* Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: Монографія. — К.:Кондор, 2004. — 528 с.
8. *Дамодаран А.* Инвестиционная оценка. Инструменты и методы оценки любых активов. — 2-е изд. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2004.— С. 795.